

Гојко ВУКМАНОВИЋ

„НАЦИОНАЛНИ ОДБОР“ У БАРУ И ЊЕГОВА АКТИВНОСТ ЗА ВРИЈЕМЕ ИТАЛИЈАНСКЕ ОКУПАЦИЈЕ 1942-1943 ГОД.

Крајем децембра 1941 године Италијанима је пошло за руком да побију, у једној колиби у Созини, партизанску групу са подручја Бара коју су сачињавали: Иво Вучковић, Бранко Чаловић, Крсто Добрковић и Мило Миловић. Њиховом погибијом задат је озбиљан ударац Народноослободилачком покрету у овом крају. Везу са Баром последице њихове погибије било је теже одржавати. То се види из једног писма ПК Партије за Црну Гору, Боку и Санџак, послатог ОК Цетиње, у којему између осталог стоји: „Покрајински СКОЈ-а примио је извјештај о раду Окружног одбора „Црногорске народне омладине“, из којег се види да су њихове везе са Срезом барским врло слабе...“¹ Покрајински комитет предузео је одмах мјере да се стање на подручју Бара поправи и 23 јануара скреће пажњу Окружном комитету Цетиње да „барском Мјесном комитету треба свакако указати већу помоћ и учинити све да се наша организација тамо издигне“.² С друге стране, окупатор свим средствима настоји да што јаче стабилизује власт и да народ путем застрашивања, хапшења и другим присилним мјерама примора на покорност и одврати од помагање НОП-а. Одмах последице погибије поменутих партизана у Созини, окупатор је у Бару започео са хапшењима. Било је похапшено неколико чланова КП, скојеваца и других родољуба. Изгледа да су Италијани код погинулих другова нашли неке податке који су се односили на њихов политички рад и везе на подручју Бара. О новонасталој ситуацији МК — Бар извјештава Окружни комитет Цетиње: „Барска организација је последице погибије петорице партизана у Созини³ и хапшења (а изгледа и стријељања) двојице другова остала свега на једног члана. Услови за проширење тамошње организације су врло слаби, но ми ћемо

¹ Архив ЦК СК Црне Горе, број 521/II 1—2 од 3 I 1942.

Исто, бр. 51 I/II 1—2, од 23 I 1942 год.

² У Созини је са подручја Бара погинуло четири, а не пет партизана. Исте ноћи погинули су: Ковачевић Милица, Љубица, Десанка, Стане и Остојић Саво, сви из Глухог Дола.

свим силама настојати да ту организацију проширимо, оживимо као и да поново створимо једну групу партизана из Бара... Извођење акција у Бару осујећено је погибијом другова из Бара, тако да смо са тим акцијама закаснили“.⁴ Послије погибије у Созини, на терену Бара наставили су рад за Народноослободилачки покрет Љубо Поповић и Благо Љутица. Њихова помоћ била је врло значајна, јер је окупатор баш тада вршио страховит притисак и хапшења, што се види из извјештаја МК — Бар, упућеног Окружном комитету Цетиње: „Барска организација која је била поново постављена прије 10 дана све су их похапсили и тамо је сваки рад за сада онемогућен.“⁵ У писму Окружног комитета Цетиње од 1 III 1942 године упућеном МК — Бар између осталог стоји: “У вашем посљедњем извјештају не види се никаква активност ваша у општини Бар и Улцињ, на што нам исправно указује ПК, који је већ неколико пута дао примједбе на недовољан рад у тим општинама. Зато вам се ставља у дужност да свој рад у најкраћем времену проширите и појачате и у тим општинама, о чему нас редовно обавјештавајте“.⁶

Почетком 1942 год., ситуација за партиске снаге у Црној Гори била је умногоме отежана. Домаћи непријатељ, подржаван од окупатора, почео је да се организује и наоружава за борбу против Народноослободилачког покрета. Да би заварао масе, непријатељ је то вршио под фирмом „националног покрета“ за слободну и независну Црну Гору и сл. Под притиском несразмјерно јачих снага окупатора и домаћих издајника, наше јединице са подручја Црне Горе биле су принуђене да се, под врло тешким условима, повлаче за Босну. Домаћи издајници свих боја, заједно са окупатором, почели су хајку на партизанае, партизанске породице и све поштене родољубе, у циљу уништења народноослободилачких снага у Црној Гори. Стање на подручју Бара погоршано је још више непосредно послије погибије другова у Созини. Окупатор је предузео низ мјера у циљу ликвидације снага Народноослободилачког покрета на овом подручју. У томе је имао подршку шачице издајника, који су такође били заинтересовани да се активност партизана у овом крају спречи, те предузимају акције за оснивање „националног покрета“, у чему су дјелимично и успјели. У том циљу одржан је у Бару, 28 марта 1942 године, „велики народни збор“ на којему је донијета одлука о оснивању такозваног „Националног одбора“ за Бар, чији је задатак био да тијесно сарађује са окупатором на свим питањима, па према томе и на питању борбе против Народноослободилачког покрета. Због његове интересантности, доносимо овдје текст записника од 28 марта 1942 год. са збора на којему је оформљен „На-

⁴ Архив ЦК СК Црне Горе, бр. 591/III 3—10, од 19 I 1942 год.

⁵ Исто, бр. 583/III 3—36, од 11 III 42 год.

⁶ Исто, бр. 572/II 3—13

ционални одбор“ и прихваћена резолуција од шест тачака:⁷ „Увиђајући потешкоће настале усљед пропаганде разних елемената у самом народу, претставници свих друштвених слојева и конфесија настојали су код италијанских војних власти добити дозволу једног народног збора — што је поменута власт и одобрила. На основу тога одобрења, одржан је дана 28 марта тек., 1942 год. у Бару велики народни збор од око 3.000 људи из свих друштвених слојева. Збор је једногласно и једнодушно прихватио резолуцију која у 6 тачака јасно одређује став становника Бара, а која гласи...⁸

Како је поменута резолуција наишла на опште одобрење свих на збору присутних грађана, као и италијанских војних власти, те и Њ. Екселенције госп. гувернера Црне Горе — то је на основу те резолуције, дана 29 марта тек. год., са знањем и одобрењем итал. војних власти, створен један ужи Нац. одбор за Бар и то као претсједник пречасни госп. дон Франо Чермак, као потпретсједници г.г. Ђуро Ивовић, Дервиш Омербашић и Нико Ђетковић и као секретар г. Петар Вучићевић. Овом одбору стављено је у дужност да одбор прошири, бирајући од 3 вјероисповијести још по 3 члана.

Истовремено је одређено да ће одборским сједницама присуствовати и командант оружаних јединица г. мајор Мило Лековић. Тиме је припремни рад завршен и сједница закључена.⁹

Из текста записника јасно се види да је „Национални одбор“ оформљен уз пуну подршку и настојање италијанских окупационих снага, да је његова дјелатност била усмјерена против народа овог краја и Народноослободилачког покрета. Већ на првој сједници, одржаној 31 марта, претсједник дон Франо Чермак је реферисао да је у одбор изабрано девет чланова, како је то било предвиђено на збору од 28 марта. У записнику даље стоји: „Пошто је на збору грађана од 28 марта једнодушно прихваћена резолуција која у својих 6 тачака јасно одређује наш став према данашњим унутрашњим приликама нашег краја — то је дужност свих чланова да искрено и пожртвовано пораде да се резолуција примивијени у дјело — што одборници и прихваћају. У духу прихваћене резолуције оружане јединице на подручју Бара имају радити паралелно са Нац. одбором који је преузео дужност чувања реда и мира у Бару и на његовим границама“.¹⁰ Из овога би се могло закључити да је садржина резолуције у потпуности одговарала политичким и војним интере-

⁷ Служио сам се преписом записника који се чува у Општинском комитету СКЈ — Бар.

⁸ На мјесту гдје је требало да буде текст резолуције налази се неколико тачака, те до њене садржине нијесам могао доћи.

⁹ Записник од 28 III 1942 г. са одржаног збора „националног покрета“ у Бару.

¹⁰ Записник са I сједнице „Националног одбора“ у Бару од 31 III 1942.

сима окупаторских снага на подручју Бара. Према томе, „Национални одбор“ својим радом служио је окупатору од првог дана оснивања и такав је остао за све вријеме свога постојања.

На дневном реду II сједнице било је неколико питања, међу којима: „1. Питање легитимација за све чланове одбора, као и све који желе приступити нац. покрету. Предложено је и усвојено да се легитимације штампају. 2. Питање заклетве, односно текста исте. Ово се питање препушта да г. претсједник са итал. властима нађе најгоднију солуцију“.¹¹ У четвртој тачки претсједник предлаже да неколико чланова одбора пођу на Цетиње „ради ступања у везу са Централним одбором нац. покрета“.¹² Одбор је овај предлог усвојио, те је претсједник са још пет чланова одбора одређен да у том циљу пође на Цетиње. Дакле, „Национални одбор“ у Бару одмах предузима кораке да се повеже са врховима издајника црногорског народа, који су се били ставили у службу окупатора.

На IV сједници, између осталог, одбор је расправљао о повратку из логора оних интернираних лица из Бара која су позната као непријатељи комунизма. У записнику се о томе каже: „На овој сједници под тачком петом ставља се у дужност потпретсједнику г. Ивовићу да сачини списак свих из Бара интернираних, како би се код мјесне карабињерске станице провјерило, а затим и по самим логорима у Албанији по људима који би с нама отишли и порадили да се ослободе интернације сви који су расположени антикомунистички“.¹³

Један члан одбора на шестој сједници захтијева да се што прије прибави оружје да би се људство наоружало, „јер сматра да је то прва и најглавнија ствар у садашњим посве несигурним приликама. Претсједник изјављује да је по томе све предузето и да се чекају пушке из Подгорице“.¹⁴ На овој сједници претсједник је предложио да се формира неколико секција које би одборске одлуке спроводиле у народу. Њихов је циљ био да у народу шире одвратност и мржњу према Народноослободилачком покрету, а послушност и оданост окупатору. Оформљене су биле секције: за јавни живот, просвјетна, хигијенска, пољопривредна и корпоративна секција. У свакој секцији било је по пет чланова, изузев секције за јавни живот која је имала три члана. Директиве за рад секције су добијале од одбора и имале су задатак да утичу да народ буде привржен окупатору, да похађа цркву итд. Секције су одржавале сједнице једном недељно и на њима су присуствовали претсједник и секретар „Националног одбора“.

¹¹ До текста заклетве нијесам могао доћи.

¹² Записник са II сј., од 4 IV 1942.

¹³ Записник од 14 IV 1942, са IV сјед.

¹⁴ Записник од 21 IV 1942, са VI сјед.

Претседник „Националног одбора“ Чермак забринут је за вјернике, поготову за омладину. Једна сједница одбора посвећена је искључиво том питању. Из записника са IX сједнице „Националног одбора“ у Бару од 5 маја 1942 године види се да претседник предлаже: „да просвјетна секција поради преко професора и учитеља да ђаци сваке нећеље похађају своје богомоље.“¹⁵ У „богомољама“ могли су се тада чути само ватрени говори „пастира“ пуни клевета, мржње и шовинизма против наших народа и Народноослободилачког покрета.

Како се одвијао наставно-васпитни процес, које су мјере предузимане, које су „преступе“ и „изгреде“ ученици направиле, којим предметима је од стране школе посвећивана највећа пажња, најбоље ће се видјети из неколико оскудних података из уписница за школску 1941, 1942 и 1943 годину.¹⁶ Школске 1941/42 године уписало се у II, III и IV разред ниже гимназије у Бару 117 ученика, од чега је у току школске године напустило школу 38 ученика, тј. једна трећина уписаних ученика. У IV разреду, гдје је у почетку школске године било 37 ученика, од којих се исписало 10, а један удаљен по 54 параграфу, изречене су у току године 24 казне. Ево неколико примјера изрицања казни ученицима. Један је ученик III разреда (уписница бр. 2) „25 априла 1942 године кажњен укором разредног старјешине“ због тога што је био „немаран на часу италијанског језика“. Неколико дана касније исти ученик кажњава се „укором р. вијећа“, опет због тога што је „немиран на часу италијанског језика“. Један пак ученик II разреда кажњава се због тога што „у II полугођу није два пута био у цркви“ (бр. уписнице 34). Из уписнице за 1942/3 школску годину види се да је било уписано 98 ученика. У току године напустило је школу 5 ученика. Број ученика који су напустили школу знатно је мањи од броја из претходне године. Међутим, број кажњених ученика је много већи. Укупно је кажњено 57, што износи више од 50% уписаних ученика. Број изречених казни за 57 ученика износи равно сто десет — од укора разредног старјешине до Наставничког вијећа. Врло је карактеристично образложење неких изречених казни. Ево неколико примјера. Ученик Ванино Драгутин кажњава се „укором директора због бјежања са часа вјеронауке“.¹⁷ Исти ученик је два дана послје изрицања прве казне „кажњен укором Наставничког савјета због бјежања са часа вјеронауке и непримања тајне св. причешћа“.¹⁸ И даље: ученик Вукотић Алекса, рођен 1930 године, кажњава се 14 XII 1942 год. укором разредног вијећа „пошто је прескочио

¹⁵ Записник од 5 V 1942, са IX сјед.

¹⁶ Уписница за 1941, 1942 и 1943 годину налази се у архиви Гимназије у Бару.

¹⁷ Записник са VI сједнице.

¹⁸ Записник са VII сједнице.

преко животних намирница Команде мјеста¹⁹. Дакле, дјечака од 12 година разредно вијеће кажњава својом казном јер се учињеним преступом, по логици разредног вијећа, огријешо о лојалан став и поштовање окупаторских трупа и њихових слугу. Овом непромишљеном дјечачком несташлуку дат је сасвим други смисао: окарактерисан је као акт мржње према окупатору, те па је према томе требало осудити и строго казнити. Један ученик кажњен је 17 IV 1943 године „укором директора због нехотичног хуљења бога“²⁰.

У књизи записника Наставничког вијећа Стручне продужне школе у Старом Бару има неколико врло интересантних података.²¹ За упис у Стручну продужну школу школске 1941/42 пријавило се свега 23 ученика, од којих је у току првог полугодишња отпало пет, те је у другом полугодишту школа од три разреда наставила рад са 18 ученика. Разредни старјешина I разреда извјештава да је на крају школске године остао свега један ученик. Неколико ученика је напустило школу, док је један по параграфу 44 „Правила о стручним школама“ искључен на годину дана. Од десет ученика уписаних у III разред остало је на крају године пет, четири су се исписала док је један „искључен по параграфу 44 Правила о стручним школама“. Према томе, од 23 уписана ученика, на крају школске године остало је свега једанаест ученика. Од њих су деветорица прешла разред, док се два ученика са по двије слабе упућују на поправни испит. Оба ученика имају слабе оцјене из италијанског језика и вјеронауке.

Из записника са III сједнице Наставничког вијећа Стручне продужне школе у Бару, одржане 28 IV 1942 године, види се да је Вијеће искључило једног ученика из III разреда, јер га послѣје „стрпљивих савјета и поука“ нијесу могли привољети да похађа часове вјеронауке нити да иде у цркву. Због интересантности доносимо овдје дио записника који се односи на овај проблем:

„Ад 1. Управник извјештава да ученик III разреда Кировић Миленко²² није уредно похађао часове у овој школи, а часове вјеронауке никако. Вјероучитељ је употријебио сва могућа педагошка средства како би именованог ученика упутио на рад и ред. Како сви савјети у том правцу нијесу помогли, то је вјероучитељ покушао преко родитеља, али је исти одговорио да не може с њим ништа, јер ни њега не слуша.

Управник је такође настојавао да именованог ученика упути у цркву, али исти није хтио, изговарајући се да никада у њу не иде.

¹⁹ Записник са VIII сједнице.

²⁰ Записник са XVI сједнице.

²¹ Књига записника Наставничког вијећа Стручне продужне школе у Ст. Бару сада се налази у Школи ученика у привреди — Бар.

²² 6 јуна 1944 стријељан је са групом омладинаца на Белведеру код Старог Бара.

Наставнички савјет, пошто је саслушао извјештај г. г. управника и вјероучитеља, кажњава Кировић Миленка, ученика III разр., удаљењем за једну школску годину. . .“

Из записника се види да је одлука о истјеривању ученика Кировића била подржана од свих чланова Наставничког вијећа. Сви су се они сложили да га као „безбожника“ треба удаљити из школе да не би тровао остале ученике својим „безбожништвом“.

Из изнијетих података може се извести неколико закључака: прво, да је школу посјећивао мали број ученика; друго, да је у школи кроз наставу и другим мјерама вршена услуга интересима окупаторске политике; треће, да се свјесно свим мјерама спроводио политички режим у школи; четврто, форсирано је учење вјеронауке и италијанског језика те је школа у цјелини својим радом спроводила и извршавала мјере корисне за окупатора.

На X сједници „Националног одбора“ од 16 маја 1942 г. претсједник је предложио да се приступи подјели легитимација. Легитимацију, у којој је био и текст заклетве, имали су „добити сви поуздани националисти у Бару, али само они за које се сам г. претсједник буде увјерио да су стајали и да стоје против марксизма уопште“. ²³ Претсједник је изнио поједине примједбе, „достављене му из народа у погледу текста заклетве“. Легитимације је требало подијелити најпоузданијим људима (тј. антикомунистима), а дијелио их је лично претсједник Чермак. Приликом подјеле легитимација претсједник је свакоме члану понаособ објаснио и образложио „смисао и текст заклетве коју носи легитимација“. Штампано је било 2.000 легитимација, које је претсједник донио када је био у Цетињу и Подгорици. Са њиховом подјелом ишло је прилично тешко. Људи су их нерадо узимали, иако су дијељене бесплатно. Узрок томе је била садржина заклетве, која је ишла толико далеко у служењу окупатору да су многи нерадо пристајали да легитимацију прихвате. У заклетви, између осталог, стајало је да је „Национални одбор“ привржен окупатору, да ће служити интересима италијанских власти и томе слично, чиме се компромитовао у народу, па је због тога у самом одбору дошло до размимоилажења у погледу садржине заклетве.

„Национални одбор“ је такође предузео мјере за формирање војних јединица које ће помагати Италијанима у борби против партизана. У том циљу требало је наоружати све мушкарце од 22—55 година старости. За организацију и руковођење тим јединицама било је задужено пет официра. У том циљу оформљен је списак „од 800 особа које долазе у обзир за тај посао“. ²⁴

²³ Записник са VIII сједнице од 2 V 1942.

²⁴ Записник са V сједнице од 18 IV 1942.

Поред свих мјера које је предузео да се учврсти и стабилизује, „Национални одбор“ се осјећао несигурним и није имао повјерења у људе наоружане на свом терену. Зато је на XIII сједници претсједник дао предлог да се оснује једна чета: „тзв. народне милиције, која би изграђена на војничкој основи штитила мир и сигурност овог краја. А ако то не би било могуће код нас створити, да се позове један одред од 50 људи из четника којима командује пуковник Бајо Станишић. Предлог је образложен тиме што се сматра да би таква јединица најбоље могла заштитити овај крај од упада комунистичких тројки, које би се нарочито сада кад их од свакуд прогоне могле несметано пребацивати код нас“.²⁵ Претсједник је о овом питању разговарао и са командантом мјеста, који му је рекао да ће се, уколико такве јединице буду образоване у другим крајевима Црне Горе, оне формирати и у Бару. Чланови одбора прихватили су предлог претсједника, с тим да јединица буде формирана не са стране већ свакако из мјеста.

На једној од наредних сједница претсједник се вајка да није задовољан резултатом уписа у национални покрет, „јер је велики дио апстинирао усљед противне агитације. Док су нека села, као на примјер Микулићи, комплетно се уписала у Нац. покрет, дотле су нека, на примјер Пода и Велембуси, насјела пропаганди те се није уписао нико. Иако је било јасно написано, иако је јасно говорено о раду и циљу Нац. покрета уопште, а специјално овдје у Бару, ипак је та пропаганда учинила да се овдје без потребе стварају фронтони — што може да има рђавих посљедица, а што је апсолутно противно и Нац. покрету и самом народу овог краја“.²⁶ Узрок неуписивања неких села у „национални покрет“ није само посљедица активности Народнослободилачког покрета, односно позадинаца који су радили на терену, већ треба узети у обзир и једну другу чињеницу кад се говори о овом проблему. У горепоменим селима (Пода, Велембуси) била је итекако јака пропаганда за прикључење ових мјеста Великој Албанији. То потврђује сљедеће мјесто из записника: „Нарочито пада у очи да нац. покрету није приступила — осим малог изузетка заинтересованих личних пословима — једна повећа група људи, који су прије неколико мјесеци тражили помицање граница“.²⁷ Даље се у записнику износе резултати уписа у „национални покрет“ као и мјере које треба предузети према онима који се

²⁵ Записник са XIII сјед. од 6 VI 1942.

²⁶ Записник са XIV сједнице од 13 VI 1942.

²⁷ Септембра 1941 године по окупаторској административној подјели један дио Среза барског и Улцињ са околином све до села Печурица одвојен је од Црне Горе и припојен Великој Албанији. У Бару је такође била јака струја која је радила за прикључење Бара са околином В. Албанији. Они су били за то да се граница постави на планини Суторману. Једном је била предузета акција сакупљања потписа за прикључење Бара В. Албанија; сакупљено је било преко седамдесет потписа.

нијесу уписали. Због интересантности навешћемо тај дио из записника: „Утјешно је да је нац. покрету приступио већи број омладине коју ће требати организовати за потребне и корисне сврхе. Потпретсједник Омербашић предлаже да се одреди једна анкета од 3 члана одбора, која би провјерила зашто се читава села нијесу уписала, зашто су се нека уписала дјелимично, док су се нека уписала у цјелости. Износи колико има муслимана, католика и православних у Заљеву, Велембусима итд., те сматра и мисли да има људи који се истичу као националисти а радили су против. Претсједник каже да власти већ имају податке о свему томе... Неколико одборника постављају питање да ли ће се неуписани ако се покају и изјаве жељу за упис моћи накнадно уписати“.²⁸ Претсједник је изјавио да је упис завршен у одређено вријеме те се рок уписа неће помјерати. Даље се из записника види да ће власти предузети мјере одмазде према онима који се нијесу уписали у „национални покрет“ О томе у записнику стоји: „Прве посљедице неуписани ће искусити да ни они ни чланови њихових породица неће моћи добити никаквих пропусница ни за најкраћи излазак из Бара. Ово ће важити и за оне породице гдје је случај да се уписао један мушкарац а други није. Затим неће добити право запослења ни на каквим јавним радовима ни службама, а даље што ће бити то ће се видјети. Ако се укаже прилика да се некад касније приступи упису и оних који то сада нијесу хтјели, а буду то тражили, онда ће преко свога односно сеоског старешине имати да образложе: што је био узрок и зашто се нијесу раније уписали. Самим одборницима ставља се у дужност да у колико им је могуће тај узрок у народу испитају, а власти са своје стране већ имају чисте доказе.“²⁹

Непријатеља и његове сараднике хватао је све већи страх од активности позадинских радника на подручју Бара. Да би спречио њихову активност, „Национални одбор“ је предузео и успио да се формира „чета о којој је било и раније ријечи, а трајаће дотле док се не истријебе негативни елементи. Жандармерија ће бити формирана, која ће имати за дужност да заједно с карабињерима чува ред и мир.“³⁰ Тако је „Национални одбор“ успио с великом муком да наоружа неколико људи, који су заједно са окупаторским војницима пљачкали, хапсили и убијали, „са карабињерима чували ред и мир“.

Отворено издајство одбора и тијесна сарадња са окупатором долазила је све више до изражаја и због тога што је на његовом челу био изразити народни непријатељ дон Франо Чермак. У својој политици он је био подржаван од још неколико

²⁸ Записник од 13-VI-42 год.

²⁹ Исто.

³⁰ Записник са XXII сјед. од 22 VIII 1942.

чланова одбора. Међутим, Чермак је све радио на своју руку, не питајући чланове одбора, што је донекле утицало те су се појавиле несугласице у одбору. Текст заклетве, за који су га, додуше, чланови одбора опуномоћили, саставио је Чермак у заједници са Италијанима. Садржином заклетве нијесу били задовољни чак ни неки чланови одбора. Несугласице и размимоилажења у „Националном одбору“ испољавају се отвореније и добијају озбиљнији значај. О томе се расправљало на XXIII сједници, на којој претсједник изјављује да одбор треба ликвидирати пошто није у потпуности извршио свој задатак. У записнику стоји: „Приликом своје ликвидације одбор ће сва акта, записник сједница, запечатити и предати општини на чување, за будућа времена. Износи (претсједник — примједба Г. В.) циљ и рад одбора у почетку и прилике кроз које је одбор у току свога рада наилазио. Пошто се сада стање стишало, а пошто одбор нема подршке од надлежних власти, а сам народ схваћа сваки на свој начин, те ни од њега нема подршке — то је најбоља солуција да одбор ликвидира“.³¹ Међутим, одбор није распуштен. Он је у нешто измијењеном саставу и даље животарио и сарађивао са окупатором. Централна личност и даље је остао Чермак. Његова активност у борби против Народноослободилачког покрета и тијесна сарадња са Италијанима била је све већа. Он је сам рјешавао сва питања директно са окупаторским властима. Одбор се све рјеђе састајао, што не значи да је престала његова активност у хапшењима, интернирању, пљачкању, па чак и убијању.

Записници са неколико наредних сједница нијесу сачувани, јер је 11 марта 1943 године записано да је одржана XXVIII сједница. Из тога излази да су у времену од 5 септембра 1942 до 11 марта 1943 године одржане четири сједнице. Из записника од 11 III 1943 године, који је прилично нејасан, види се да је одбор измијењен и проширен новим члановима. У записнику такође стоји да ће одбор наредну сједницу одржати 16 марта и на њој извјестити нове чланове који су узети у обзир да уђу у одбор. Овај записник није потписан од претсједника, потпретсједника и чланова, што није случај са првим записницима. На њему се налази само потпис секретара одбора.

Даљу дјелатност „Националног одбора“ и мјере које је предузимао нијесам могао пратити, јер нијесам имао при руци записнике са сједница одбора послје 11 марта 1943 године, уколико их је уопште ољжавао. Но, његов лаљи рад у суштини је био истовјетан са радом у 1942 години. Неких битнијих измјена у његовим ставовима није могло бити. Основан уз подршку окупатора, „Национални олбор“ у Бару чинио је велике услуге окупатору, на штету народа са подручја овога краја. Одбор је крајем

³¹ Записник са XXIII сјед. од 5 IX 1942.

1943 издао један проглас којим позива све оне који су се „одметнули“ у партизане послије капитулације Италије да се врате својим кућама. У прогласу је стајало да против њих, уколико се поврате, неће бити предузимане никакве мјере одмазде. Ово потврђује да је одбор и даље функционисао и да се послије капитулације Италије ставио у службу њемачком окупатору.

Капитулацијом Италије створени су повољни услови за развој Народноослободилачког покрета на подручју Бара. У партизане одлази око стотину људи.³² У другој половини септембра 1943 у Бару се формира актив СКОЈ-а од шест чланова. Негдје у то вријеме оснива се и Општински комитет СКОЈ-а. У појединим селима власт је била у рукама партизана. Непријатељ се осјећао све несигурнији, ван Бара ријетко је излазио кроз села, поготову она која су била удаљена од путева. Оцјењујући новонасталу ситуацију у овом крају, ПК Партије за Црну Гору и Боку у једном писму ОК Цетиње каже: „Учинити све да се и СК за Бар ојача и очврсне.“³³ Окружни комитет Цетиње извјештава ПК Црне Горе и Боке о стању на свом терену, те о стању у Бару каже: „У Бару стање би се могло оцијенити као врло добро. Симпатије маса према нашем покрету стално расту, иако се муслиманске и католичке масе већим дијелом још увијек држе по страни. Пета колона не успијева нигдје да створи себи упориште, мада црмнички бандити пријете својим упадом, пљачком итд., што се и очекује. У том би случају свакако пронашли извјесне групе које би повезали и наоружали. Ми смо се са извјесним муслиманским селима око Бара споразумјели да противу инвазије ове банде примимо борбу, јер они су за то вољни и имају оружја.“³⁴

У Бару је послије капитулације Италије замах Народноослободилачког покрета био све већи, па „Национални одбор“, поготову послије убиства Чермака, више и није претстављао озбиљнију сметњу раду Партије и народу.³⁵ Кад смо на овом

³² Један број је убрзо отпао. Рачунајући да је близу краја рата, неки су се, неприпремљени за веће напоре и тешкоће, ускоро вратили кућама. Проглас крајем 1943 којим је „Национални одбор“ позвао „одметнуте“ партизане да се врате кућама такође је донекле на њих утицао.

³³ Архив ЦК СК Црне Горе, бр. 7575/II, 1, од 7 IX 43.

³⁴ Исто, бр. 7591, X 5 (43). Овај извјештај је без датума, али је сигурно из посљедњих мјесеци 1943 године, јер се у њему говори о борбама са Нијемцима на подручју Улциња, а те борбе су биле послије капитулације Италије.

³⁵ Пошто је највећу сметњу за развој Народноослободилачког покрета у овом крају претстављао претседник „Националног одбора“ дон Франо Чермак, који је велика зла починио народу овог краја, требало га је уклонити. Једна партизанска група добила је задатак да га ликвидира. То јој је пошло за руком, те је 4 новембра 1943 године, на путу између Старог Бара и Белведера, дон Франо Чермак убијен. Његов погибијом уклоњен је један од највећих непријатеља Народноослободилачког покрета у Бару.

питању, важно је истаћи још један моменат. Окупатор је кроз читаво вријеме сијао мржњу и раздор међу становништвом. То је, донекле, подржавао и „Национални одбор“, иако су у њему биле заступљене све три вјероисповијести. Међутим, становништво Бара, национално и вјерски врло сложено, није се дало међусобно закрвити, у чему је велику улогу имао правилан став и рад Партије кроз Народноослободилачку борбу и Револуцију.